

Istraživanje razine plaća u Hrvatskoj u odnosu na zemlje u regiji i zemlje EU

ANITA RADMAN PEŠA
asistentica, Odjel za ekonomiju
Sveučilište u Zadru
Trg kneza Višeslava 9, 23000 Zadar
Tel +385 23 200 828; Fax +385 23 300 943
Hrvatska
apesa@unizd.hr

SANJIN STANKOVIĆ
predavač, Odjel za ekonomiju
Sveučilište u Zadru
Trg kneza Višeslava 9, 23000 Zadar
Tel +385 23 200 828; Fax +385 23 300 943
Hrvatska
sstankov@unizd.hr

ŠTAJDUHAR HRVOJE
magistar ekonomije
stajduhar.hrvoje@gmail.com

Sažetak: U ovom radu istražuju se razine plaća u RH u odnosu na plaće drugih tranzicijskih zemalja Jugoistočne Europe (Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Srbija) te u odnosu na zemlje EU u razdoblju od 2001. do 2010. godine. Svrha je istražiti ekonomski položaj Hrvatske u odnosu na EU 27 zemlje s obzirom na plaće, potrošačke cijene i potrošačku košaricu u RH i u odnosu na druge tranzicijske zemlje u regiji. Istraživanje se temelji na dostupnim statističkim podacima te na vlastitim izračunima temeljenim na metodi komparacije.

Ključne riječi: plaće, potrošačke cijene, potrošačka košarica RH, tranzicijske zemlje Jugoistočne Europe, EU

1 Uvod

Promatrani razvoj hrvatskog gospodarstva u razdoblju od 2001. do danas usporediv je s gospodarskim razvojem drugih tranzicijskih zemalja Jugoistočne Europe koje su manje ili više, na putu ulaska u EU. Najava ulaska u Europsku Uniju evidentno je utjecala na razvoj hrvatskog BDP-a, na privlačenje stranih investicija i povećanja životnog standarda stanovništva. No, taj razvoj još nije zadovoljavajući ukoliko se uspoređuje s gospodarski razvijenim zemljama Europske Unije. No, položaj Hrvatske, u usporedbi s zemljama iz regije poput Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Srbije, ukazuje na njezin povoljniji ekonomski položaj. S druge strane, u usporedbi s Bugarskom i Rumunjskom, zemljama koje

su već u okviru EU, razina plaća u RH i drugim tranzicijskim zemljama Jugoistočne Europe, bilježi sporiji rast.

Svrha rada je istražiti ekonomski položaj Hrvatske u odnosu na EU 27 zemlje i druge tranzicijske zemlje regije s obzirom na plaće, razinu potrošačkih cijena i potrošačku košaricu u RH. Istraživanje se temelji na dostupnim statističkim podacima te na vlastitim izračunima.

Rad se sastoji od 5 cjelina. U 1. cjelini je uvod, u 2. se cjelini daje prikaz RH u periodu od 2001. do 2010. godine s obzirom na udio plaća u BDP-u i potrošačkih košarica u RH i regiji. 3. cjelina obuhvaća paritet kupovne moći u RH, a 4. cjelina obuhvaća raspravu o plaćama u RH u odnosu na nove članice EU. U 5. cjelini se daje zaključak.

2 Gospodarski pregled Hrvatske od 2001. do 2011.

Hrvatska se danas suočava s ozbiljnim gospodarskih poteškoćama. Gospodarski je rast spor i nedostatan za ozbiljnije unaprjeđenje životnog standarda građana. Strukturne karakteristike gospodarstva uvelike su nezadovoljavajuće, pa je zato potrebno mijenjati takvo stanje (Nestić et al. 2001.). Danas, nakon deset godina, opća ekonomska situacija u Hrvatskoj nije puno bolja, zahvaljujući, prije svega, prevelikoj državnoj potrošnji, neorganiziranoj privredi i globalnoj ekonomskoj krizi koja je započela koncem 2008. godine i traje sve do danas. Naznake laganog ekonomskog oporavka u Hrvatskoj predviđaju se tek za 2012. godinu.

2.1 Udio plaća u BDP-u u Hrvatskoj

Udio plaća u BDP-u posljednjih se godina u Hrvatskoj smanjuje kao posljedica bržeg rasta BDP-a od rasta plaća. Jedna je mogućih ilustracija padajućeg udjela plaća je razmatranje omjera razine prosječne plaće i razine BDP-a po stanovniku ili BDP-a po zaposlenom. Prosječna neto plaća u 1999. godini iznosila je otprilike 53 posto BDP-a po zaposlenom, a taj je odnos smanjen na oko 46 posto 2005, odnosno na 47 posto 2007. godine. Rast omjera prosječne plaće i razine BDP-a po stanovniku između 2005. i 2007. godine posljedica je rasta zaposlenosti koji je uvjetovao da je BDP po zaposlenom zapravo rastao sporije od rasta realne neto plaće u RH. Bez obzira na kretanja u posljednje dvije godine, ukupno padajući trend udjela plaće je zadržan, kao što to sugerira i razmatranje omjera između prosječne plaće i razine BDP-a po stanovniku, pri čemu je zabilježen kontinuiran pad udjela u razdoblju od 1999. do 2007. godine od 175 posto na 136 posto. Omjer plaće i BDP-a po stanovniku, odnosno plaće i BDP-a po zaposlenom, zapravo ukazuje na kretanje omjera plaća i nacionalne proizvodnosti rada, pri čemu oba pokazatelja sugeriraju da su prosječne plaće u promatranom razdoblju rasle sporije od proizvodnosti rada (Nestić et al. 2009.).

2.2 Plaće i potrošačke košarice u Hrvatskoj i regiji

U ovome dijelu tablično i grafički su navedene neto plaće i prosječne cijene potrošačkih košarica u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Srbiji i Crnoj Gori.

Tablica 1 Neto plaća u RH (u kn) od 2000. do 2011.

2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009. ¹	2010.	2011.
3.326	3.541	3.720	3.940	4.173	4.376	4.603	4.841	5.178	5.271	5.351	5.342

Izvor: DZS, HGK, SSSH

¹ Prosječna neto plaća u 2009 objavljena na službenim stranicama Državnog zavoda za statistiku: <http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2011/09-01-07_01_2011.htm>

Prema Tablici 1 vidljivo je da je neto plaća u Hrvatskoj od 2000. do 2011. porasla za 62%. No, isto tako su porasli i troškovi života. Prema tvrdnjama analitičara iz SSSH², Sindikalna košarica u travnju 2011. za četveročlanu radničku obitelj iznosi 6.678,28³ kn. Prosječna neto plaća pokriva 79,99 % troškova života, što je, građane Hrvatske, vratilo deset godina unazad kada je o životnom standardu riječ.

Tablica 2 Neto plaće u BiH (neto plaće u kn)⁴ od 2000. do 2010.

2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010 ⁵ .
1.459	1.585	1.681	1.842	1.975	2.108	2.206	2.420	2.815	2.953	3.013

Izvor: vlastiti izračun

U tablici 2 prikazane su neto plaće u BiH u kojoj je vidljiv dupli rast plaća u razdoblju od 2000. do 2010., no također su porasli i troškovi života. Prema tvrdnjama Lakota (2009.), sekretara Udruženja za zaštitu interesa potrošača Kantona Sarajevo: "gotovo svaki stanovnik ove države od svoje plaće, ako je uopće prima, izdvaja čak 80 posto za hranu". Isto tako autor kaže da "u BiH, oko 50 posto stanovništva živi na rubu siromaštva, 18 posto ih je ispod te linije, dok samo 20 posto stanovništva živi dobro".

Tablica 3 Neto plaće u Srbiji (neto plaće u kn)⁶ od 2000. do 2010.

2000. ⁷	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009. ⁸	2010. ⁹
-	-	1.120	1.390	1.575	1.685	1.860	2.563	3.009	2.598	2.549

Izvor: Vlastiti izračun

Na Internet stranicama Republičkog zavoda za statistiku Srbije nema službenih podataka o prosječnoj plaći za 2000. i 2001. godinu. Od 2002. do 2008. Godine, u Srbiji je zabilježen rast neto plaća od 2,6 puta, no tijekom 2009. plaće su pale za 25%, a negativni trend nastavio se i u 2010. godini. Nikolić¹⁰ s Ekonomskog Instituta Srbije tvrdi da Srbija sada ima najniže plaće u regiji, jer je nacionalna valuta u prosjeku u 2009. godini oslabila 15,4 posto. Đogović (2008.)¹¹ s Instituta za tržišna istraživanja (IZIT) tvrdi da se od plaće može živjeti samo u Beogradu, Novom Sadu, Smederevu i Pančevu. Tako su iznosi standardne košarice od 82 - 89 posto, a u ostalim mjestima s prosječnom se plaćom ne mogu pokriti osnovni troškovi. Istraživanje srpskog Republičkog zavoda za statistiku za 2009. godinu pokazuje da je prosječna neto plaća dovoljna za minimalnu potrošačku košaricu, ali ne i za prosječnu. Prema podacima iz 2010. vidljivo je da se plaća u Srbiji još smanjila u odnosu na 2009. godinu. Prema podacima¹² prezetima sa službene stranice Asocijacije slobodnih i nezavisnih sindikata Srbije, prosječna minimalna potrošačka košarica za tročlanu obitelj u 2010. godine iznosila je 3.741kn. Dakle,

² SSSH – Savez samostalnih sindikata hrvatske

³ Izračun SSSH: http://www.sssh.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=139&Itemid=77

⁴ Vlastiti izračun na temelju podataka preuzetih sa Internet stranice Federalnog zavoda za statistiku BiH [<http://www.bhas.ba/new/indikatori.asp>] koji su izraženi u KM. Zbog lakše usporedbe iznos neto plaća u BiH izražen je u HRK. Budući da je tečaj KM fiksiran i iznosi 1KM = 0,51129€, odnosno 1€ = 1,95583 KM [<http://www.cbbh.ba>] iznos je prethodno pretvoren u eure, a naknadno u HRK, prema srednjem tečaju HNB-a [<http://www.hnb.hr/tecajn1/h-arhiva-tecajn.htm>] od 01.01. 2000. do 01.01. 2011.

⁵ Iznos neto plaće preuzet i preračunat sa službenih stranica Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine: <http://www.bhas.ba/saopstenja/2011/NPL_2010_BH.pdf>

⁶ Vlastiti izračun, podaci preuzeti sa Republičkog zavoda za statistiku Republike Srbije [<http://webrzs.stat.gov.rs/axd/en/drugastrana.php?Sifra=0014&izbor=odel&tab=53>], srednji tečaj din u € preuzet s Narodne banke Srbije [<http://www.nbs.rs/internet/latinica/scripts/ondate.html?greska=datum&eksport=html>], a iznosi srednjeg tečaja € u HRK s HNB-a [<http://www.hnb.hr/tecajn1/h-arhiva-tecajn.htm>]

⁷ Za 2000. i 2001. podaci nisu dostupni.

⁸ Iznos neto plaće za 2009. preuzet s

[<http://www.bankamagazine.hr/Naslovnica/Vijesti/Regija/tabid/103/View/Details/ItemID/56876/ttl/Srbija-ima-najnije-place-u-regiji-ekonomisti-nisu-zabrinuti/Default.aspx>]

⁹ Prosječna neto plaća za 2010. Godinu preuzeta i preračunata sa <<http://www.cekos.rs/index.php?page=2894>>

¹⁰ Izjava Ivana Nikolića preuzeta s <http://www.bankamagazine.hr/Naslovnica/Vijesti/Regija/tabid/103/View/Details/ItemID/56876/ttl/Srbija-ima-najnije-place-u-regiji-ekonomisti-nisu-zabrinuti/Default.aspx>

¹¹ Tvrdnja Saše Đogovića sa IZIT-a preuzeta s <http://www.seebiz.eu/sr/makroekonomija/srbija/od-plate-se-moze-ziveti-samo-u-beogradu.-novom-sadu.-smederevu-i-pancevu.29667.html>

¹² Podaci o minimalnim potrošačkim košaricama za tročlanu i četveročlanu obitelj u Srbiji po mjesecima za 2010. godinu preuzet sa službenih stranica Asocijacije slobodnih i nezavisnih sindikata Srbije objavljenog na:

<<http://www.asns.rs/images/stories/potrosackakorpa2010/pregled%20potrosacke%20korpe%202010.pdf>>

za pokrivanje osnovnih potreba u Srbiji bile su potrebne gotovo jedna i pol (1,46) prosječne neto plaće za osnovne životne potrebe. Nešto je povoljnija situacija za četveročlane obitelji, no, ni oni nisu u mogućnosti podmiriti minimalnu potrošačku košaricu s jednom prosječnom neto plaćom, (potrebno je 2.818 kn) što znači da nedostaje još jedna desetina prosječne neto plaće za pokrivanje osnovnih životnih troškova.

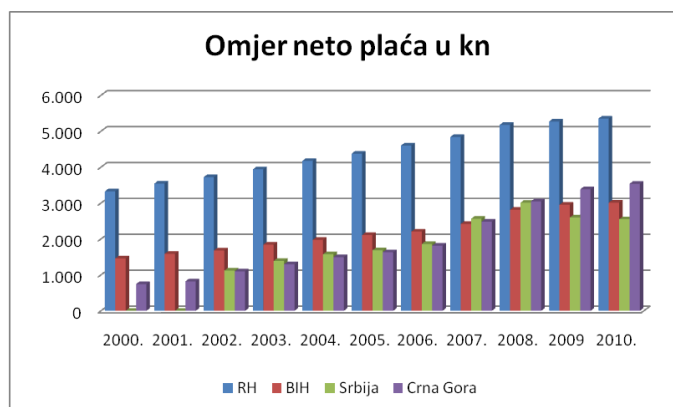
Tablica 4 Neto plaće u Crnoj Gori (u kn)¹³

2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009 ¹⁴ .	2010 ¹⁵ .
743	819	1.098	1.296	1.494	1.630	1.813	2.482	3.049	3.383	3537

Izvor: vlastiti izračun

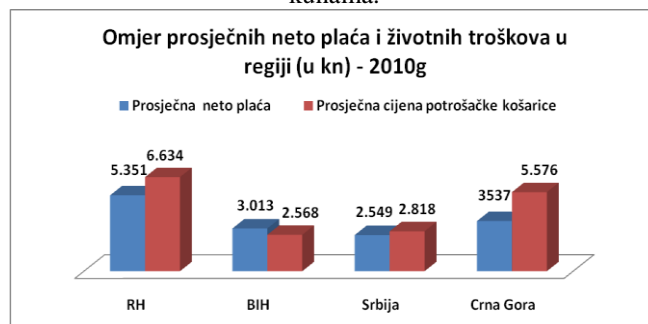
Najveći rast plaća na promatranom uzorku uočen je u Crnoj Gori, gdje je rast plaća od 2000. do 2010. godine povećan za više od 4,5 puta, ali isto tako, po tvrdnjama Crnogorskih sindikata, troškovi života su također rasli. Tako je na sredinom 2008. godine za prosječnu potrošačku košaricu trebalo izdvojiti oko 81 posto, a u prvom kvartalu 2009. minimalni troškovi života četveročlane obitelji iznosili su 5.292 kn i 1,57 puta su veći od prosječne neto plaće.

Graf 1 Prosječne neto plaće u Hrvatskoj, BiH, Srbiji i Crnoj Gori izražene u kunama.

Budući da je Hrvatska prva među zemljama regije krenula u tranzicijski proces, to se ogleda i u prosječnoj neto plaći koja je grafički prikazana na slijedećem grafu.

Graf 2 Omjer prosječnih neto plaća i životnih troškova u Hrvatskoj, BiH, Srbiji i Crnoj Gori izraženih u kunama.

¹³ Vlastiti izračun temeljen na podacima objavljenim na stranicama zavoda za statistiku Crne Gore

[[http://www.monstat.org/Publikacije/ZARADE%20u%20CG%20\(1965-2005\).zip](http://www.monstat.org/Publikacije/ZARADE%20u%20CG%20(1965-2005).zip) ;

<http://www.monstat.org/Publikacije/Statisticki%20godisnjak%202006.zip>; <http://www.monstat.org/Publikacije/GODISNJAK-2009.zip>]

¹⁴ Iznos neto plaće za 2009. preuzet s službenih stranica zavoda za statistiku Crne Gore

<<http://www.monstat.org/userfiles/file/zarade/zarade%20za%20sajt%202000-2009%20n.xls>>]

¹⁵ Iznos plaće za 2010. Preuzet sa službenih stranica zavoda za statistiku Crne Gore

<<http://www.monstat.org/cg/page.php?id=189&pageid=24>>

Prosječnoj hrvatskoj četveročlanoj obitelji prema gore navedenim podacima potrebna je 1,24 prosječna neto plaća za pokrivanje prosječne potrošačke košarice. Slična situacija je u Srbiji, gdje je za osnovne troškove potrebna 1,10 prosječnih neto plaća. Četveročlanoj obitelji u BiH je potrebno nešto manje nego jedna prosječna neto plaća, točnije 0,85, a Crnogorskoj obitelji je potrebno najviše od ostalih promatranih zemalja, gdje je za osnovne troškove nužno izdvojiti 1,57 prosječnih neto plaća.

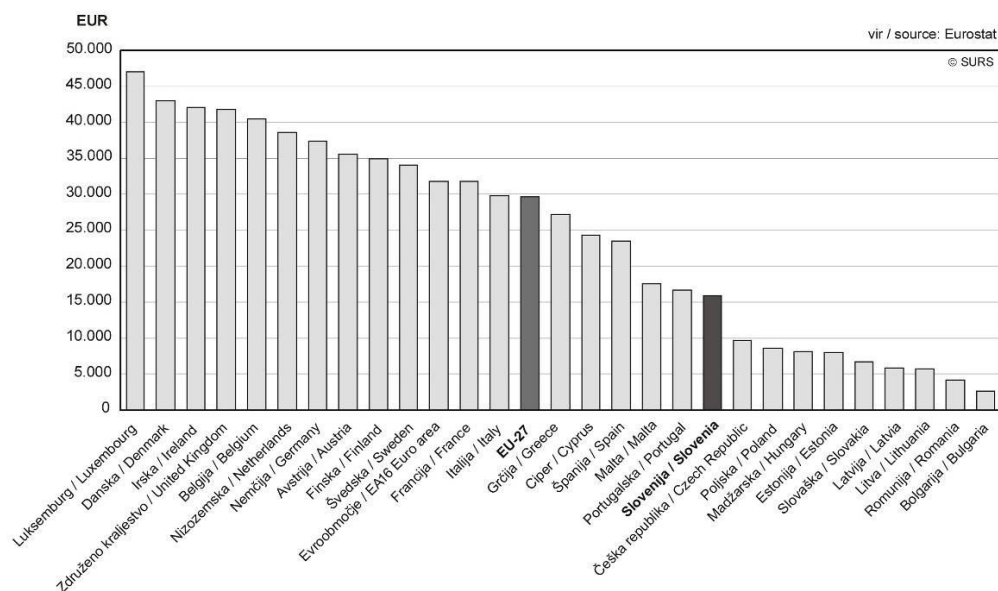
Kako se prosječne potrošačke košarice ne razliku previše jedna od druge, jednostavno je za zaključiti zašto Hrvati iz pograničnih područja idu u kupovinu u BiH ili Srbiju. Uzevši u obzir nezaposlenost u cijeloj regiji, postavlja se pitanje kako prosječne obitelji u Hrvatskoj i susjednim zemljama uopće preživljavaju.

2.3 Plaće u Hrvatskoj i EU

Prema podacima iz grafa 3 vidljivo je da najvišu prosječnu bruto plaću u EU imaju zaposlenici Luksemburga i to u iznosu od oko 46.000€ godišnje. Nakon Luksemburžana slijede stanovnici najrazvijenijih europskih zemalja; Danci, Irci, Britanci, Belgijci, etc. Prosjek svih EU 27 država prosječne godišnje bruto plaće je gotovo 30.000€ na godišnjoj razini, a susjedna Slovenija ima oko 16.000€ godišnju razinu plaće, što predstavlja oko 53 posto prosjeka EU. Prosječna godišnja bruto plaća u Hrvatskoj iznosi oko 12.000€, što je 40 posto od europskog prosjeka.

Budući da podaci o prosječnim neto plaćama u Europskoj Uniji nisu dostupni, te da podaci koji se mogu pronaći na stranicama Eurostata nisu usporedivi s podacima iz Hrvatske i regije, za usporedbu su uzeti prosječni godišnji iznosi bruto plaća, koji su dostupni u publikaciji Statističkog ureda Republike Slovenije - "Earnings (by the Structure of Earnings Survey), Slovenia, 2006 – Final data¹⁶", objavljenog u kolovozu 2009.

Graf 3 Prosječne godišnje bruto plaće u EU

Izvor: <http://www.stat.si/doc/statinf/07-si-147-0901.pdf>

¹⁶ "Budući da podaci o prosječnim neto plaćama u Europskoj Uniji nisu dostupni, te da podaci koji se mogu pronaći na stranicama Eurostata nisu usporedivi s podacima iz Hrvatske i regije, za usporedbu su uzeti prosječni godišnji iznosi bruto plaća, koji su dostupni u publikaciji Statističkog ureda Republike Slovenije - "Earnings (by the Structure of Earnings Survey), Slovenia, 2006 – Final data¹⁶", objavljenog u kolovozu 2009 <http://www.stat.si/doc/statinf/07-si-147-0901.pdf>.

2.4 Očekivani budući trendovi u regiji

Svjetska financijska kriza prelila se u realni sektor europskih gospodarstava snažnije nego što se to očekivalo, uključujući i gospodarstva Srednje i Istočne Europe, za koja se u prvom trenutku vjerovalo da će biti pošteđena gospodarskih šokova. Raspoloživi statistički pokazatelji i relevantne prognoze pokazuju da je u 2009. godini Hrvatska zabilježila pad gospodarske aktivnosti koji traje sve do danas. Koliko je poznato, za Hrvatsku nema relevantnih procjena o cikličnosti plaća. S obzirom na relativno visok opći stupanj nefleksibilnosti hrvatskog tržišta rada, kako zbog zakonskih rješenja (na što upućuje relativno visok indeks zakonske zaštite zaposlenja izračunat u Matković i Biondić (2003.)), tako i zbog raširenosti kolektivnih ugovora (prema osobnoj procjeni autora oni obuhvaćaju više od 60 posto zaposlenika), moglo bi se pretpostaviti da će u kratkom roku plaće slabije oscilirati od ukupne dodane vrijednosti. To bi značilo da će se u prvom razdoblju veći dio prilagodbe događati na strani kapitala, odnosno kod bruto operativnog viška poduzeća.

S obzirom na recesiju koja još uvijek pogađa Hrvatsku, prosječna plaća u 2011. godini (vidi Tablicu 1) po prvi put bilježi pad u odnosu na prethodnu godinu jer realne plaće trebaju podnijeti velik dio tereta gospodarske prilagodbe radi opstanka poduzeća i zadržavanja radnog mjesta. Tenzije oko plaća intenzivirale su se tijekom 2010. i 2011. godine paralelno s rastućom nesigurnosti zaposlenja i sve većim brojem nezaposlenih u Hrvatskoj, kao i u drugim zemljama regije (vidi Tablicu 5).

Tablica 5 Makroekonomsko okruženje u regiji zemalja jugoistočne Europe
(2004/2005/2006/2007/2008/2009/2010)

	BDP (godišnje %)	Nezaposlenost (zaposlenici, u % radne snage)
BIH	6.3/3.9/6.1/6.2/5.7/-2.9/-1	44.1/44.7/ 44.2/42.9/ 40.6/42.7/ 43.2
Bugarska	6.2/6.2/6.3/ 6.2/6.0/-3.5/0	12.2/10.1/ 9.0/6.9/5.6/6.4/7.5
Hrvatska	4.3/4.3/4.7/ 5.5/2.4/-5.8/ -1.8	18.0/17.9/ 16.6/14.8/ 13.2/15.4/ 15.0
Crna Gora	4.4/4.2/8.6/ 10.7/6.9/ -5.7/2.0	27.7/30.3/ 29.6/19.3/ 17.2/19/20
Rumunjska	4.1/4.2/7.9/ 6.2/7.1/8.2/ -6.2/0	5.8/5.4/4.3/4.2/4.2/ 6.3/8.5
Srbija	8.3/5.6/5.2/ 6.9/5.5/ -3.1/2.7	20.8/21.8/21.6/18.8/ 14.7/17.4/ 19.5
Slovenija	4.1/4.4/5.9/ 6.9/3.7/ -8.1/1.2	6/6.5/6.0/ 4.8/4.4/7/ 7.5

Izvor: Državni zavodi za statistiku 2011. godine

Osim same recesije koja će utjecati na kretanje plaća u prvo vrijeme, mogu se uočiti određene opće tendencije koje će vrijediti u gospodarskim uvjetima koji će uslijediti. Ponajprije, budući rast plaća u Hrvatskoj bit će svakako umjeren. Razdoblje dvoznamenkastog rasta plaća odavno je prošlo, tranzicijski "gubitak" s početka 1990-ih je nadoknađen, tako da će rast plaća biti uokviren rastom proizvodnosti. Štoviše, s obzirom na globalne trendove, rast plaća mogao bi i dalje biti manji od rasta BDP-a. Pokazuje se, međutim, da zemlje s razvijenim kolektivnim pregovaranjem ostvaruju realni rast plaća koji je znatno bliži rastu BDP-a nego je to slučaj u zemljama u kojima je kolektivno

pregovaranje slabije razvijeno (ILO 2008, 41). Na rast plaća u Hrvatskoj vjerojatno će utjecati proces konvergencije u EU. Iako Hrvatska može očekivati veći prosječni rast plaća nego u zemljama "stare" Europe, ona će zbog svoje relativno visoke razine plaća u odnosu na razinu BDP-a morati "pričekati" da relativne plaće u konkurentnim zemljama Srednje i Istočne Europe dosegnu hrvatsku razinu.

Drastičan pad realnih plaća početkom 1990-ih, (kada su one pale na oko 40 posto svoje predtranzicijske razine), od 1993. uslijedio je njihov neprekinut realan rast, najprije vrlo intenzivan, a od 2000. nešto umjereniji, u skladu sa stabiliziranim gospodarskim rastom. Prosječni godišnji rast realnih neto plaća u razdoblju od 2000-2007. godine iznosio je 2,7 posto, dok je istodobno prosječni godišnji rast realnog BDP-a iznosio 4,6 posto. Kao posljedica takvih kretanja, udio plaća u raspodjeli primarnog dohotka, odnosno BDP-a je smanjen, i to s 44,3 posto u 1999. na 42,4 posto u 2005. Približno u isto vrijeme, blago je povećana ukupna nejednakost raspodjele plaća. Povećan je i udio slabije plaćenih radnika, tj. radnika s plaćama manjim od 2/3 prosječnih plaća. Raspoloživi podaci ukazuju i na blago povećan jaz u plaćama između žena i muškaraca, premda je on, ukupno gledajući, manji od europskog prosjeka. Ovakvi trendovi uočeni u Hrvatskoj odgovaraju globalnim kretanjima koje karakteriziraju solidan rast realne plaće uz smanjenje udjela plaća u BDP-u i povećanje razlika u plaćama.

U pogledu minimalne plaće u Hrvatskoj, ističe se potreba za korekcijom mehanizma redovitoga godišnjeg usklađivanja visine minimalne plaće. Recesija koja je 2008. godine zahvatila veći dio svijeta, a u određenim dijelovima svijeta nastavlja se i u 2011. godini mogla bi se snažno odraziti na globalna kretanja plaća. U slučaju produženog trajanja krize, pritisci na smanjivanje realnih plaća bit će sve veći, a tada bi moglo doći do povećanih socijalnih tenzija. Dodatni napor nositelja ekonomske politike i socijalnih partnera bit će nužni radi očuvanja gospodarske stabilnosti, a posebno radnih mjesta i standarda zaposlenika.

Početkom 2009. godine Državni zavod za statistiku objavio je novu metodologiju obračuna bruto domaćeg proizvoda Hrvatske usklađenog s metodologijom Europskog sustava nacionalnih računa (ESA 95). Obračun bruto domaćeg proizvoda poboljšana je uključivanjem procjene sive ekonomije, nove procjene imputirane stambene rente, te nove procjene i raspodjele usluga financijskog posredovanja indirektno mjerenih, što je rezultiralo povećanjem nominalne razine bruto domaćeg proizvoda. Tako je nominalni bruto domaći proizvod dosegnuo 342,2 milijarde kuna u 2008. godini, što predstavlja rast od 8,9% u odnosu na 2007. godinu. Rast deflatora bruto domaćeg proizvoda iznosio je u 2008. godini 6,4%, što je 2,3 postotna boda više nego u 2007. godini. Bruto domaći proizvod po glavi stanovnika povećan je s oko 9.700 eura u 2007. na oko 10.700 eura u 2008. godini. Promatrano prema paritetu kupovne moći, hrvatski bruto domaći proizvod dosegnuo je 63,0% prosjeka bruto domaćeg proizvoda po glavi stanovnika zemalja EU 27.

3 Paritet kupovne moći

Informacija o paritetu kupovne moći¹⁷ vrlo je bitna prilikom procjenjivanja životnog standarda, uvjeta rada i konkurentnosti radne snage pojedine zemlje. S obzirom na to da su plaće zaposlenih refleksija opće makroekonomske situacije neke zemlje, opća razina plaća neke ekonomije je jedan od elemenata koji određuju konkurentnost zaposlenika u odnosu prema susjednoj ili globalnoj ekonomiji. Tako se zaposlenici u zemljama s većim razinama plaće sa stajališta kompenzacija ne smatraju konkurentnima u gospodarstvima u kojima je životni standard niži. U doba otvaranja granica između nacionalnih gospodarstava, zaposlenici koji dolaze konkurirati za posao u zemlje u kojima je opća razina plaća viša, konkurentniji su stoga što imaju manja očekivanja glede kompenzacija.

¹⁷ Paritet kupovne moći je razina tečaja zamjene domaćeg novca stranim novcem koja odgovara kupovnoj moći novca u njihovoj vlastitoj zemlji.

3.1 BDP po stanovniku prema paritetu kupovne moći

BDP po stanovniku u zemljama članicama u rasponu od 41 do 276 posto od prosjeka EU27 u 2008. U 2008. godini, bruto domaći proizvod (BDP) po stanovniku u Luksemburgu, izražen paritetom kupovne moći (PPS)¹⁸ bio je dva i pol puta veći od prosjeka EU27, dok je u Irskoj i Nizozemskoj zabilježena razina oko 1,35 posto iznad prosjeka. Austrija, Danska, Švedska, Finska, Njemačka, Velika Britanija i Belgija su između 15 i 25 posto iznad prosjeka EU 27. Francuska, Španjolska i Italija su između 0 i 10 posto iznad prosjeka EU27, dok su Cipar, Grčka i Slovenija između 0 i 10 posto ispod prosjeka. Češka, Malta, Portugal i Slovačka su između 20 i 30 posto ispod prosjeka EU27. Estonija, Mađarska, Litva, Latvija i Poljska su između 30 i 50 posto ispod prosjeka, dok su Rumunjska i Bugarska između 50 i 60 posto ispod prosjeka EU27.

Standard kupovne moći (PPS) je standardizirana valutna jedinica koja eliminira razlike u razini cijena između zemalja. Tako jedan PPS kupuje istu količinu dobara i usluga u svim zemljama. Ova metoda omogućuje usporedbe ekonomija i ekonomskih pokazatelja u svim zemljama. Jedinica PPS je izvedena iz trenutne cijene i nacionalne valute od strane nadležnog paritet kupovne moći (PPP) s obzirom na standard.

Slika 1. BDP po stanovniku prema paritetu kupovne moći EU27=100

	2006	2007	2008	2009 ¹⁹
EU27	100	100	100	100
Područje Eura (EA16)	109	109	108	109
Luxemburg	272	275	276	271
Irska	145	148	135	127
Nizozemska	131	132	134	131
Austrija	124	123	123	124
Danska	124	121	120	121
Švedska	121	123	120	118
Finska	115	118	117	113
Njemačka	116	116	116	116
Ujedinjeno Kraljevstvo	120	117	116	112
Belgija	118	116	115	116
Francuska	109	108	108	108
Španjolska	105	105	103	103
Italija	104	103	102	104
Cipar	91	94	96	99
Grčka	93	93	94	93
Slovenija	88	89	91	88
Češka	77	80	80	82
Malta	77	76	76	79

¹⁸ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Purchasing_power_standard_%28PPS%29

¹⁹ Ovi podaci se temelje na podacima pariteta kupovne moći, te na najnovijim izvješćima BDP i strukturi populacije pojedine zemlje. Oni pokrivaju 27 zemalja članica EU, tri zemlje kandidatkinje za članstvo u EU, tri države članice EFTA-e i četiri zapadne balkanske zemlje. <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=STAT/10/195&format=PDF&aged=1&language=EN&guiLanguage=fr>

Portugal	76	76	76	80
Slovačka	63	68	72	73
Estonija	65	69	67	64
Mađarska	63	63	64	65
Litva	55	59	62	55
Latvija	52	56	57	52
Poljska	52	54	56	61
Rumunjska	38	42	47	46
Bugarska	36	38	41	44
Hrvatska	57	60	63	65
Turska	44	45	46	46
Makedonija	29	31	33	36
Norveška	184	179	191	178
Švicarska	136	141	141	145
Island	124	121	121	118
Crna Gora	36	40	43	41
Srbija	33	34	36	37
BiH	27	29	31	31
Albanija	23	23	26	27

Izvor: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/2-15122009-BP/EN/2-15122009-BP-EN.PDF

3.2 Razine potrošačkih cijena

Razina cijena za potrošna dobra i usluge razlikuju se širom država članica. Danska (141 posto od EU27 prosjeka) je imala najviše razine cijena, nakon čega slijede Irska (127 posto) i Finska (125 posto). Razine cijena od 10 do 20 posto iznad prosjeka EU27 pronađeni su u Luksemburgu (116 posto od EU27 prosjeka), Švedskoj (114 posto), Belgiji i Francuskoj (oboje 111 posto), dok su u Italiji i Austriji (oboje 105 posto), Njemačkoj (104 posto) i Nizozemskoj (103 posto) iznad prosjeka. Velika Britanija (99 posto), Španjolska (96 posto) i Grčka (94 posto) su bili ispod prosjeka, dok su Cipar, Portugal i Slovenija bili u rasponu između 10 i 20 posto ispod prosjeka. Razine cijena između 20 i 30 posto ispod prosjeka su imale Malta, Estonija, Latvija, Češka, Mađarska i Slovačka. Najniže razine cijena su pronađene u Bugarskoj (51 posto), Rumunjskoj (62 posto), Litvi (67 posto) Poljskoj (69 posto).

Slika 2. Razine potrošačkih cijena - EU27

	Total	Hrana i piće	Alkohol i duhan	Odjeća	Potrošačka elektronika	Restorani i hoteli
EU27	100	100	100	100	100	100
Belgija	111	113	101	113	106	111

Bugarska	51	67	63	84	96	40
Češka	72	82	85	113	108	65
Danska	141	147	120	110	121	151
Njemačka	104	106	97	107	101	100
Estonija	77	87	74	108	96	81
Irska	127	127	184	91	111	137
Grčka	94	101	89	113	112	96
Španjolska	96	94	75	99	103	94
Francuska	111	104	108	95	106	116
Italija	105	115	107	110	116	106
Cipar	90	106	98	101	120	103
Latvija	75	85	78	100	99	80
Litva	67	76	63	88	101	72
Luksemburg	116	117	89	112	108	106
Mađarska	70	83	71	95	102	67
Malta	78	89	96	110	126	84
Nizozemska	103	88	99	101	102	103
Austrija	105	112	92	108	104	101
Poljska	69	75	74	104	103	83
Portugal	87	86	90	98	103	75
Rumunjska	62	71	61	86	101	62
Slovenija	83	95	74	112	107	85
Slovačka	70	81	73	112	108	61
Finska	125	125	137	123	117	135
Švedska	114	117	136	119	102	126
UK	99	104	150	83	86	103
Hrvatska	75	94	87	118	103	83
Makedonija	47	59	43	71	103	45
Turska	73	87	91	76	113	90
Island	117	120	139	117	117	135
Norveška	139	154	217	125	121	168
Švicarska	130	135	95	124	96	125
Albanija	53	74	57	90	122	44
BiH	56	75	45	94	111	58
Crna Gora	62	77	41	113	93	59
Srbija	58	82	54	104	101	62

Izvor: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/2-15122009-BP/EN/2-15122009-BP-EN.PDF

4 Usporedba rasta plaća Hrvatske i novih članica EU

Prosječna plaća hrvatskih radnika raste puno sporije od njihovih kolega u novim članicama Europske Unije. Na samom vrhu prema stopi rasta nalaze se baltičke države, Bugarska i Rumunjska u kojima su plaće rasle dvoznamenkastim stopama, pokazali su podaci Eurofounda.²⁰ Rekord je Letonija u kojoj je godišnji rast plaća u prvom kvartalu 2008. u odnosu na isto razdoblje prošle godine iznosio 28 posto, a slijedi Bugarska s rastom plaća od 24 posto. Za usporedbu, godišnja stopa rasta plaća u lipnju je prošle godine u Hrvatskoj nominalno bila viša 6,6 posto, a realno manja 0,9 posto u odnosu na isti mjesec prethodne godine.

U novim članicama Europske Unije plaće sve brže dostižu razinu onih u najstarijih 15 članica. Međutim, u zemljama zapadne Europe inflacija je umanjila plaće.

Hrvatska se prije samo nekoliko godina mogla pohvaliti višim plaćama i rastom istih, ali to više nije slučaj. Istovremeno, prosječne plaće u Češkoj i Poljskoj rasle su desetak posto, ali na znatno višim razinama. Hrvatski problem je i stopa rasta inflacije koja dovodi do manje vrijednosti kupovne moći. U Poljskoj je prosječna zarada dostigla 900 eura, a prosječna zarada u Češkoj popela se na 924 eura. Hrvatska tako više ne zaostaje samo gospodarski, nego i visinom plaća u odnosu na nove članice EU. Česi i Poljaci se i s manjim rastom zarada od oko 10 posto bliže granici od tisuću eura.

Na brži rast primanja u "novoj" Europi u odnosu na onu "staru" najviše je utjecao neuporedivo brži gospodarski rast. Isto tako, na porast plaća utjecalo je ukidanje granica između novih i starih članica EU, što je dovelo do odljeva dijela visokokvalificiranih radnika pa oni koji su ostali u domovini zbog smanjene ponude na tržištu rada jednostavno zahtijevaju veće plaće. Iako ovakve promjene životnog standarda ulijevaju umjereni optimizam, ekonomski analitičari ipak procjenjuju da će stanovnicima novih članica EU trebati desetljeće, ili čak dva, da standardom i zaradama dosegnu svoje europske sugrađane iz razvijenog dijela EU. Naime, istočne članice svoj gospodarski progres započele su s neuporedivo niže startne pozicije, tako da će se prilično načekati dok ne dosegnu 3000 eura, koliko je prosječno primanje u Njemačkoj.

Ekonomisti upozoravaju kako rast plaća nikako ne bi smio biti veći od rasta stope inflacije, jer bi u suprotnom plaće ubrzale inflatorne učinke. Visok tempo rasta plaća u novim članicama EU prema procjenama ekonomista nije dugo održiv i stoga što visoki rast zarada ne prati odgovarajući rast produktivnosti rada.

Prema istraživanju Eurostata o razini bogatstva u EU i državama kandidatima za ulazak u EU, podaci o bruto domaćem proizvodu (BDP) po stanovniku po paritetu kupovne moći govore da su hrvatski građani u prosjeku imali 37 posto manje bogatstvo nego prosječni stanovnik Europske Unije. Konkretno, BDP po stanovniku u Hrvatskoj iznosi otprilike 63 posto prosječnog BDP-a po stanovniku u EU. Standard u Hrvatskoj realno jest rastao, što je pozitivno. Međutim, ono što zabrinjava jest način na koji je ostvaren taj rast. Ovaj rast kupovne moći po stanovniku ostvaren je zaduživanjem.

Prema Eurostatovim podacima, Slovenija se, zajedno s Češkom Republikom, Maltom, Portugalom i Slovačkom, nalazi u grupi zemalja koje se nalaze od 10 do 30 posto ispod prosjeka 27 zemalja EU. Luksemburg je, kada je o rastu plaća riječ, vodeći na listi sa 253 posto prosjeka EU. No, za tako visoku razinu Luksemburga djelomično su zaslužni i prekogranični radnici koji iako značajno pridonose BDP-u, nisu uzeti u obzir kao domicilno stanovništvo.

²⁰ Eurofound – a tripartite EU agency – provides expertise on living and working conditions, industrial relations and managing change in Europe (www.eurofound.europa.eu)

U nadprosječne zemlje, kada je u pitanju rast plaća, ulaze još Irska i Nizozemska, čiji je standard čak 30 posto viši od europskog prosjeka. Slijede ih Austrija, Švedska, Danska, Velika Britanija, Finska, Njemačka i Belgija koje se nalaze u rasponu između 10 i 30 posto iznad prosjeka EU.

4.1 Kontinuirani rast

Sve zemlje, osim Crne Gore, Srbije, Bosne i Hercegovine te Albanije, u ovom su trenutku prisvojile međunarodne metodologije izračuna. Građani Norveške uživaju u 90 posto višem BDP-u od prosjeka Unije, što je zapravo druga najviša razina u Europi, dok albanski građani ostvaruju tek 25 posto prosjeka. Hrvatska je sa svojih 63 posto bolja od čak pet članica EU, i to od Litve, Poljske, Letonije, Rumunjske i Bugarske. U posljednjih deset godina, pokazuju podaci, kupovna moć stalno raste.

S druge strane, kupovna je moć prosječnog hrvatskog građanina sve manja. Razlog leži u inflaciji koja iz mjeseca u mjesec bilježi sve višu godišnju stopu rasta. Prosječna plaća nominalno raste, ali realno pada i teško da će se svojim prosječnim primanjima radnik moći utrkivati s rastom cijena koje rastu sve brže. U prvoj polovini godine prosječna stopa inflacije u Hrvatskoj iznosila je 6,2 posto.

Problem u podizanju kupovne moći rastom plaća jest u tome što ono ne smije biti veće od stope inflacije. U suprotnom dolazi do pojave spirale inflacije. Guverner Hrvatske narodne banke Rohatinski (2011.), kazao je kako se očekuje pad stope inflacije u sljedećem razdoblju, ali on sam malo što može učiniti ukoliko sama država svojom fiskalnom politikom i štednjom ne uloži dodatne napore za smanjivanjem inflacije. Za sada hrvatska Vlada uglavnom na deklarativnoj razini ulazi u borbu s inflacijom, prozivajući sasvim neodređeno glavne krivce za rast cijena hrane i energenata. Ali kako se hrana i energenti u Hrvatsku uglavnom uvoze, takav je i odnos prema inflaciji. Naime, ona je prvotno uvezena izvana, pošto je globalna financijska kriza poharala svijet i izazvala pad cijena nekretnina u SAD-u i Velikoj Britaniji. Nove gospodarske sile poput Indije i Kine uvoze sve više sirovina što sve ima utjecaja na rast cijena na svjetskoj razini. Geopolitička situacija također ne ide u prilog nekog brzog oporavka pa se hrvatski građanin može samo nadati kako će ona što prije proći. Nešto stariji stanovnici RH već imaju iskustva s visokom inflacijom 80-ih godina kada se cijena robe mijenjala na dnevnoj razini.

Realne plaće u Hrvatskoj, prema podacima državne statistike, proteklih mjeseci padaju, a sindikati već godinama upozoravaju kako poslodavci radnicima moraju povećati plaće kako bi svojim primanjima mogli igrati bitku s rastućim cijenama. Povećavanje plaća, pogotovu u javnom sektoru, jedan je od najgorih sterilizatora inflacije. Međutim, teorija je jedno, a praksa nešto sasvim drugo jer je teško hrvatskim građanima objasniti da je potrebno žrtvovati svoje plaće i standard za pobjedu nad inflacijom, koja u današnjim uvjetima u kojima se protiv nje bori na prije svega deklarativnoj razini, izgleda sasvim neizvjesna. Hrvatski građani vole trošiti, baš kao i mnogi građani istočne Europe, a jedini je način za to – je uzimanje kredita. Svaka hrvatska obitelj duguje 90.973 kune kredita. Hrvatski radnik lani je u prosjeku zaradio 58.092 kune, a bankama je dužan 77.397 kuna ili 15,4 prosječnih plaća, izračunali su Nezavisni hrvatski sindikati.

Sve veće smanjenje kupovne moći otvara pitanje mogućnosti servisiranja tih kredita, a to otvara još opasniju temu od inflacije. Američki građani i banke već su osjetili što znači kada se dogodi krah kreditnog tržišta, a uvelike ga osjećaju i hrvatski građani.

4.2 Kupovna moć građana u Hrvatskoj

Hrvatska je lani zabilježila jedan od oštrijih padova životnog standarda i kupovne moći u Europi, pokazuju posljednje procjene europskog statističkog ureda Eurostat.²¹ Hrvatski je bruto domaći proizvod (BDP) po stanovniku, izražen u paritetu kupovne moći, u godinu dana pao sa 62,6 posto, na

²¹ Eurostat – European commission, key to European statistics, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

60,6 posto prosjeka EU. A upravo se taj pokazatelj uzima kao mjera kupovne moći i životnog standarda. Ekonomisti ističu da je na pad životnog standarda u Hrvatskoj ponajprije utjecala recesija i uvođenje novih poreza. Tu se posebno ističu uvođenje kriznog poreza u prošloj godini, kojim je nanesen izravan udarac srednjem sloju, te povećanje PDV-a na 23 posto.

Prema Bakuli (2010.) na pad kupovne moći utjecalo je i rezanje plaća. Hrvatski je problem što su cijene većine robe i usluga već na razini razvijenijih članica EU, dok su plaće znatno niže, s trendom pada, a poraslo je i porezno opterećenje. Njegove navode potvrđuju i podaci Državnog zavoda za statistiku²² te Hrvatskog zavoda za zapošljavanje.²³ Prema podacima DZS-a u travnju 2011. godine, u Hrvatskoj je bilo je 308.909 nezaposlenih. Zbrinjava podatak da od tih nezaposlenih 43,4% čine radno sposobne osobe ispod 35 godina starosti.

Ako je suditi po prognozama Eurostata, ali i niza neovisnih ekonomista, hrvatskim građanima ni u ovoj godini neće biti bolje. Prognoze Eurostata pokazuju da će naš BDP po stanovniku i u 2011. ostati na razini od 60,6 posto prosjeka EU, dok će u većini novih članica Unije on neznatno porasti. Nešto bolju situaciju možemo očekivati tek 2012., u kojoj nam Eurostat najavljuje rast standarda na 61 posto Unijina prosjeka ali i tada ćemo biti siromašniji nego što smo bili prije izbivanja krize 2008. godine. Blagi oporavak kupovne moći naših građana možemo očekivati tek u 2012. godini.

Slovenija je, u 2011. godini, prema podacima Eurostata, po BDP-u per capita pala znatno ispod dosadašnje razine od 90 posto Unijina prosjeka, što ozbiljno nagriza njezin imidž "uspješne tranzicijske priče", te se sada nalazi na 87,1 posto prosjeka EU. Sličan pad dogodio se i u dosadašnjim "tranzicijskim tigrovima" - Češkoj, Mađarskoj i Slovačkoj. Jedino je Poljska uspjela zadržati i kontinuirano povećavati razinu životnog standarda i kupovne moći, koji su još uvijek manji nego u Hrvatskoj.

5 Zaključak

Uspoređujući plaće u Hrvatskoj s regijom vidljivo je da su prosječne neto plaće više za 36 do 50 posto, gdje je najmanja razlika s Crnom Gorom, a najveća s Srbijom. Tako je vidljivo da Hrvatska ima više plaće od osam članica EU i to Češke, Poljske, Mađarske, Estonije, Slovačke, Latvije, Litve, Rumunjske i Bugarske. No budući da visina plaće ne prikazuje koliko se bolje u pojedinoj zemlji živi, usporedba je napravljena i drugom metodologijom kojom su prikazane stvarne razlike.

Prema prikupljenim podacima vidljivo je da je BDP per capita mjerena metodom pariteta kupovne moći u Hrvatskoj prešao polovicu prosjeka EU, odnosno 2008. je bio na 63 posto prosjeka EU. Taj podatak ne bi bio tako loš dok se ne uspoređi s drugim zemljama i tada se utvrdi da je Hrvatska prema toj metodologiji bolja od svega pet zemalja članica EU, a ne od osam kako je izračunato prema prethodnoj metodologiji. Budući da hrvatski političari više vole Hrvatsku svrstavati u zemlje srednje Europe, podaci nisu ohrabrujući. Jer primjerice, naši prvi susjedi Slovenci, danas su nadomak izjednačenja s prosjekom EU (91 posto), s Mađarskom se nalaze podjednaki rezultati, a s Italijom i Austrijom se ne možemo niti mjeriti (100, odnosno 123 posto od prosjeka EU). No ako prihvatimo činjenicu da smo zemlja Balkana, odnosno jugoistočne Europe, onda je situacija mnogo bolja, te je u tom slučaju samo Grčka ispred nas, koja je, kao i Slovenija, na oko 90-ak posto europskog prosjeka. Situacija u zemljama istočno od nas je bitno lošija: Tako je, primjerice BiH na tek 31 posto, Makedonija na 33 posto, Srbija 36 posto, Bugarska 41 posto, Crna Gora 43 posto, Turska 46 posto, a Rumunjska na 47 posto europskog prosjeka.

²² <http://www.dzs.hr/>

²³ <http://www.hzz.hr/>

Gledajući na ukupnu gospodarsku situaciju 2011. godine, vidljivo je da situacija s plaćama i troškovima života u RH sve gora, gdje je gospodarska kriza "pokucala" sa zakašnjenjem. I dok se druge zemlje polagano izvlače iz recesije, RH je još uvijek u silaznom padu.

Troškovi života svaki dan su sve veći, a plaće zbog dodatnih većih poreznih opterećenja sve manje. Ulazak RH u EU očekuje se do 2013. godine s čime se povezuju nove investicije, gospodarski rast zemlje i sukladno tomu, rast plaća.

Reference:

Banka portal (2010),

<<http://www.bankamagazine.hr/Naslovnica/Vijesti/Regija/tabid/103/View/Details/ItemID/56876/ttl/Srbija-ima-najnize-place-u-regiji-ekonomisti-nisu-zabrinuti/Default.aspx>> [02.10.2010]

Državni zavod za statistiku RH (2011), <<http://www.dzs.hr/>> I> nternet stranice [12.09.2010]

Eurostat (2010), <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/2-16072009-AP/EN/2-16072009-AP-EN.PDF> [27.11.2010]

Federalni zavod za statistiku BiH (2010), <<http://www.bhas.ba/new/indikatori.asp>> [27.11.2010]

Centralna banka BiH (2010), <<http://www.cbbh.ba>> [27.5.2010]

Hrvatska gospodarska komora (2010), <<http://www.hgk.hr>> [04.12.2010.]

Hrvatska narodna banka (2010), <<http://www.hnb.hr/tecajn1/h-arhiva-tecajn.htm>> [06.12.2009.]

Hrvatski nezavisni sindikati (2011), <<http://www.nhs.hr/novosti/novost.aspx?id=2774>>, pristupljeno [15.01.2010.]

Lovrinčević, D., Mikulić, D., Nestić, D., (2001), "Plaće u Hrvatskoj - stanje i makroekonomske implikacije različitih scenarija budućih kretanja", Ekonomski pregled, Vol.52 No.1-2, dostupan na <<http://hrcak.srce.hr/file/45031>>, prestupljeno [22.11.2010.]

Ministarstvo financija RH (2010), Godišnje izvješće Ministarstva financija RH za 2008. godinu. <http://www.mfin.hr/adminmax/docs/Godisnje_izvjesce_2008.zip>, pristupljeno [14.05.2010.]

Narodna Banka Srbije (2010) <<http://www.nbs.rs/internet/latinica/scripts/ondate.html?greska=datum&eksport=html>>, pristupljeno [11.01.2010.]

Nestić, D. (2009), "Plaće u Hrvatskoj: trendovi, problemi i očekivanja", Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo ; Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu. <http://www.hzz.hr/docslike/Nezaposlenost-Analiza_travanj_2011.pdf>, prestupljeno [08.01.2011.]

Poslovni dnevnik (2010), <<http://www.poslovni.hr/119825.aspx>>, pristupljeno [14.01.2011.]

Republički zavod za statistiku RS (2010), <<http://webrzs.stat.gov.rs/axd/en/drugastrana.php?Sifra=0014&izbor=odel&tab=53>>, pristupljeno [27.11.2009.]

Savez samostalnih sindikata Hrvatske (2010),
<http://www.sssh.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=139&Itemid=77>, pristupljeno
[29.11.2010.]

SEEBIZ (2011). <<http://www.seebiz.eu/sr/makroekonomija/srbija/od-plate-se-moze-ziveti-samo-u-beogradu,-novom-sadu,-smederevu-i-pancevu,29667.html>>, pristupljeno [14.01.2011.]

Statistički godišnjak Crne Gore za 2008 (2009), <<http://www.monstat.org/Publikacije/GODISNJAK-2009.zip>>, pristupljeno [14.05.2009.]

Ured za statistiku RS (2010), <<http://www.stat.si/doc/statinf/07-si-147-0901.pdf>>, pristupljeno
[16.01.2010.]